

« ملکا ذکر تو گویم که تو پاکی و خدایی نروم جز به همان ره که توأم راهنمایی »

پاسخ خودارزیابی های علوم و فنون ۳ (چاپ ۱۳۹۸)
دوره دوم متوسطه، پایه دوازدهم

آموزش و پرورش ناحیه یک شهرستان اراک

گردآورنده: فریده اسدی

مهر ۱۳۹۸

«پاسخ خودارزیابی های علوم و فنون ادبی ۳- پایه دوازدهم»

«رشته علوم انسانی»

خودارزیابی درس یکم، ص ۲۱

۱-۱) تاراج کتابخانه اصفهان که نتیجه آن دسترسی مردم به کتابخانه سلطنتی و ارتباط دوباره اهل ذوق با ادب کهن. ۲) توجه به ادبیات در دربار قاجار و رونق شعر و شاعری و مدح شاهان. ۳) تضعیف جامعه بر اثر شکست ایران از روسیه تزاری که منجر به تضعیف پایه های فرهنگی و پایین آمدن سطح دانش ادبی مردم شد و اهل شعر و هنر را به جای خلاقیت و آفرینش شیوه های نو، به تقلید از گذشتگان وادار کرد.

۱-۲) تأثیر جنگ های نافرجام ایران و روس. ۲) توجه مردم به واقعیت ها و امکانات فنی دنیای جدید. ۳) کوشش های عباس میرزا، در روی آوردن به دانش و فنون نوین. ۴) اعزام دانشجویان ایرانی به خارج از کشور برای تحصیل. ۵) رواج صنعت چاپ، روزنامه نویسی، ترجمه و نشر کتاب های غربی. ۶) تأسیس مدرسه دارالفنون به فرمان امیرکبیر و آموزش دانش های نوین در آن.

۳- اندیشه های آزادی خواهانه، آزادی، وطنی، قانون خواهی، مبارزه با استبداد و استعمار.

۴- فرخی یزدی: از شاعران آزادی خواه دوره بیداری است. تحت تأثیر شعرایی چون مسعود سعد و سعدی بود. آثار سعدی، طبع فرخی را شکوفا ساخت؛ ولی، اندیشه های آزادی خواهانه و وطنی در شعرش باعث شد که در نهایت جانس را در راه آزادی فدا کند.

- عارف قزوینی: شاعری وطنی، از موسیقی دانان بزرگ عهد مشروطه که تصنیف ها و ترانه های میهنی او در برانگیختن مردم و آزادی خواهی نقش مؤثری داشت. شعر او ساده و دور از پیچیدگی بود. وی از دردمندترین سرایندگان عصر بیداری است.

- ایرج میرزا: ماهر در سرودن اشعار ساده، کاربرد طنز، هجو و هزل، به کارگیری تعبیرات عامیانه، اندیشه های نوگرایانه، و ترجمه از شعر غربی مثل قطعه قلب مادر.

۵- زبان شعر برای این که قابل فهم تر باشد و بتواند مفاهیم تازه آزادی خواهانه و اجتماعی را بهتر به مردم منتقل کند؛ به سادگی گرایش پیدامی کند و بهره گیری از زبان عامه و روزمره، در شعر بسیار رواج می یابد. دیدگاه نویسندگان و شاعران با زبان ادبی در روزنامه ها و مطبوعات در اختیار مردم قرارمی گیرد.

۶- حرکتی به سمت سادگی و بی پیرایگی، رواج روزنامه نگاری و ترجمه، توجه به ادبیات داستانی و نزدیک شدن نوشته ها به زبان مردم کوچه و بازار.

۷- الف) محمدباقر میرزا خسروی، نام اثر: شمس و طغرا (ب) میرزا حسن خان بدیع، نام آثار: شمس الدین و قمر - داستان باستان.

۸- می توان قائم مقام را احیا کننده نثر فارسی دانست. مهم ترین تأثیر وی در نثر فارسی، تغییر سبک نگارش از تکلف و مصنوع به سمت ساده نویسی. شیوه وی در نگارش، بهره گیری از زبان و اصطلاحات رایج، آمیخته به شعر و ضرب المثل های لطیف و کاربرد عبارات کوتاه موزون و مسجع به سبک گلستان سعدی بود که موجب توجه بیشتر مردم عادی به نثر شد.

خودارزیابی درس دوم، ص ۲۶

۱- الف) آ ب ز نی | د را ه را || هیبر ک ن گا | ر می ر سد (مفتعلن مفتعلن // مفتعلن مفاعیلن) ← همسان دولختی است.

ب) د لم س ر | ب ها مور | ر ها می | پ سن دد (فعولن فعولن فعولن فعولن) ← همسان یک پایه ای است.

پ) با زیر چ | شو ر شس ت | ک در خل ق | عا ل مست (مفعول فاعلات مفاعیل فاعیلن) ← ناهمسان است.

ت) گش ت ام در | ج ها ن ا | خ ر کار (فاعلاتن مفاعیلن فعیلن) ← ناهمسان است.

ث) دل نی ست | ک بو تر ک | چ بر خا ست | ن شی ند (مفعول مفاعیل مفاعیل مفاعی) ← ناهمسان است.

ج) ش فا ی ایبر | دل بی ما | ر جز ل قا | ی ت نیست (مفاعیلن فعلاتن مفاعیلن فعیلن) ← ناهمسان است.

(ب) م حَم مَد کا | ف ر ی نِش هِس | ت خَا کَش
 — — U | — — — U | — — — U
 ه زَا رَا نَا | ف رِیْم بَر جَا | نِ پَا کَش
 — — — U | — — — U | — — — U
 مَفَاعِلُن | مَفَاعِلُن | مَفَاعِی

۲- الف) رَا س تِی کُن | کِ رَا س تَا | رَس تَنْد
 — — — U | — — — U | — — — U
 رَا س تَا دَر | جَ هَاکَر قَ وِی | دَس تَنْد
 — — — U | — — — U | — — — U
 فَاعِلَاتُن | مَفَاعِلُن | فَعْلُن

(ت) ا ت شِ حُب | بَل وَ طَن چُ | شُع لِ فُ رُو زَد
 — — — U | — — — U | — — — U
 عَز دِ لِ مَاءُ | مَن کُ نَدَبِ | مِج مَ رِ عَسِ پَنْد
 — — — U | — — — U | — — — U
 مُفْتَعِلُن | فَاعِلَاتُ | مُفْتَعِلُن | فَعْلُن

(پ) بَا اِن کِ | جِی بَا جَا م | مَ نَز مَالُ | مِی تْ هِیَسْت
 — — — U | — — — U | — — — U | — — — U
 مَا رَا فِ | رَا غَ تِی سَت | کِ جِم شِی دِ | جِم نِ دَاثَت
 — — — U | — — — U | — — — U | — — — U
 مَفْعُولُ | فَاعِلَاتُ | مَفَاعِلُن | فَاعِلُن

۳- دو بیت «الف - ت» و «ب - پ» وزن یکسان دارند.

(ت) بِ یَا بِ خَا | نِ یَا لَا | لِ هَا سَ رِی | بِ زَ نِیْم
 — — — U | — — — U | — — — U | — — — U
 زِ دَا غِ بَا | دِ لِ خُدْ حَر | فِ دِی گَ رِی | بِ زَ نِیْم
 — — — U | — — — U | — — — U | — — — U
 مَفَاعِلُن | فَعِلَاتُن | مَفَاعِلُن | فَعْلُن

(الف) چُ بَشَنَ وِی | سُ خَ نَ عَه | لِ دِل مَ گو | کِ خَ طَا سَت
 — — — U | — — — U | — — — U | — — — U
 سُ خَن شِ نَا | سَ نِ عِی جَا | نِ مَن خَ طَا | عِیْمَ جَا سَت
 — — — U | — — — U | — — — U | — — — U
 مَفَاعِلُن | فَعِلَاتُن | مَفَاعِلُن | فَعْلُن (فَعْلُن)

(پ) بَر دَا شِ | تِ دِل زِ کَا | رِ اَو بَخْت
 — — — U | — — — U | — — — U
 دَر مَا نَدِ | پِ دَر بِ کَا | رِ اَو سَخْت
 — — — U | — — — U | — — — U
 مَفْعُولُ | مَفَاعِلُن | فَعْوَلُن

(ب) جَا نَا نَ | ظَ رِی کِ | تَا تَ وَا نَم
 — — — U | — — — U | — — — U
 بَخ شَا کِ | بَ لَبِ رِ سِی | دِ جَا نَم
 — — — U | — — — U | — — — U
 مَفْعُولُ | مَفَاعِلُن | فَعْوَلُن

۴- الف) هِمَّتِ طَلَبِ اَزِ بَا طِنِ پِیْرَانِ سَخْر خِیْزِ | زِیْرَا کِه یِکِی رَا زِ دُو عَالَمِ طَلَبِیْدَنْدِ

شکل اول: هِمَّتِ طَلَبِ | بَزِ بَا طِنِ | پِی رَا نِ سَ | خَر خِیْزِ
 — — — U | — — — U | — — — U | — — — U
 زِی رَا کِ یِ | کِی رَا زِ دُ | عَا لِمَ طَلَبِ | بِی دَنْدِ
 — — — U | — — — U | — — — U | — — — U
 مَفْعُولُ | مَفَاعِلُن | مَفَاعِلُن | مَفَاعِی

شکل دوم: هِمَّتِ طَلَبِ | بَزِ بَا طِنِ | پِی رَا نِ سَ | خَر خِیْزِ
 — — — U | — — — U | — — — U | — — — U
 زِی رَا کِ یِ | کِی رَا زِ دُ | عَا لِمَ طَلَبِ | بِی دَنْدِ
 — — — U | — — — U | — — — U | — — — U
 مَفْعُولُ | مَفَاعِلُن | مَفَاعِلُن | مُسْتَفْعِلُ

(ب) کِشْتِی شِکِستِگَانِیْمِ اِی بَادِ شَرْطِه بَر خِیْزِ | بَاشَد کِه بَا زِیْبِیْمِ دِیْدَارِ اَشِنَا رَا

شکل اول: کِشْتِی شِکِستِگَانِیْمِ | اِی بَادِ شَرْطِه | بَر خِیْزِ
 — — — U | — — — U | — — — U
 بَا شِیْدِ کِ | بَا زِ بِی نِیْمِ | دِی دَارِ | اِشِنَا رَا
 — — — U | — — — U | — — — U | — — — U
 مَفْعُولُ | فَاعِلَاتُن | مَفْعُولُ | فَاعِلَاتُن

شکل دوم: کِشْتِی شِکِستِگَانِیْمِ | اِی بَادِ شَرْطِه | بَر خِیْزِ
 — — — U | — — — U | — — — U
 بَا شِیْدِ کِ | بَا زِ بِی نِیْمِ | دِی دَارِ | اِشِنَا رَا
 — — — U | — — — U | — — — U | — — — U
 مَفْعُولُ | مُسْتَفْعِلُن | فَعْوَلُن | مُسْتَفْعِلُن

(پ) اِی سَرُو بَلَنْدِ قَامَتِ دُوسْتِ | وَه وَه کِه شَمَائِلَتِ چِه نِی کُوسْتِ!

شکل اول: اِی سَرُو | بَلَنْدِ قَامَتِ | دُوسْتِ
 — — — U | — — — U | — — — U
 وَه وَه کِ | شَمَائِلَتِ | چِ نِی کُوسْتِ
 — — — U | — — — U | — — — U
 مَفْعُولُ | مَفَاعِلُن | فَعْوَلُن

شکل دوم: اِی سَرُو | بَلَنْدِ قَامَتِ | دُوسْتِ
 — — — U | — — — U | — — — U
 وَه وَه کِ | شَمَائِلَتِ | چِ نِی کُوسْتِ
 — — — U | — — — U | — — — U
 مَفْعُولُ | فَاعِلَاتُ | مُسْتَفْعِلُن

ت) لَبَخَنْدِ تُو خَلَاصِيَهُ خُوبِي هَا اسْت لَخْتِي بَخَنْدِ، خَنْدَهٗ كَلِّ زِيَا اسْت

شکل اول: لَبْ خَنْ دِ تْ خُ لَا صِ يِ خُو بِي هَا اسْت	شکل دوم: لَبْ خَنْ دِ تْ خُ لَا صِ يِ خُو بِي هَا اسْت
لَخ تِي بِ خَنْ دِ خَنْ دِ خَنْ دِ يِ كَلِّ زِي بَا اسْت	لَخ تِي بِ خَنْ دِ خَنْ دِ خَنْ دِ يِ كَلِّ زِي بَا اسْت
— — — U U — U — U — —	— — — U U — U — U — —
مُسْتَفْعِلُنْ مَفَاعِلُ مَفْعُولُنْ	مَفْعُولُ فَاعِلَاتُ مَفَاعِلُنْ

۵ - مضمون بیت «آتش حُبِّ الوطن چو شعله فرُوزد/ از دلِ مؤمن گُند به مِجمره اسپند»، وطن دوستی است. وقتی عشق و علاقه به وطن بر دل و جان انسان اثر بگذارد؛ می تواند باعث بی قراری دائمی یک فرد شود؛ زیرا، همیشه نگران وطن خویش است. پیامبر اسلام فرموده اند: «حُبِّ الوطن مِنَ الْإِيمَانِ» اهل ایمان دوستدار وطن هستند. عطار نیشابوری گوید: «از آن حُبِّ الوطن ایمان پاک است / که معشوق اندرون جان پاک است»

خودارزیابی درس سوم، ص ۳۴

- ۱- الف) مه، روشن، اختر / شاخه، گل.
 ب) باغ، سبزه. / باران خورده، تر.
 ث) باغ، برگ. / باران، باد. / روز، شب. / ساز، سرود.
 ج) باغ، گل، بشکُفد، تخم، خاک.
 خ) مرگ، زندگی، بمیر، مردن.
 ذ) عمر، امروز، فردا. / چهره، آئینه.
- ب) سر، دست، پا، زلف. / گوی، چوگان، میدان.
 ت) نرگس، چمن. / چشم، چشمک زدن.
 ج) آتش، شعله، شمع. / شمع، پروانه.
 ح) اسب، پیاده، رخ، پیل، شهمات، نطع (صفحه شطرنج)
 د) دولت، تاج، سلطنت. / فقر، گدا.
 ر) سر، پا، دست. / سرنهادن، جان شستن.

۲- الف) تلمیح به ماجرای حضرت خضر و جاودانه شدن ایشان. حضرت خضر از بندگان صالح خدا و از همراهان موسی و یوشع (سلام الله علیهم) بود که توانست به آب حیات دست یابد. صائب به دلیل ستمگر بودن چرخ و روزگار آن را بعید می داند.

ب) بیت اول تلمیح به ماجرای عاشقانه خسرو و شیرین، شاهزاده های ایرانی و ارمنی و بیت دوم تلمیح به ماجرای عاشقانه لیلی و مجنون، دو تن از جوانان قبایل عرب که داستان عشقشان مشهور و جهان گیر است.

پ) در مصراع نخست، سرد شدن دوزخ، اشاره غیرمستقیمی به روایت گلستان شدن آتش بر حضرت ابراهیم^(ع) دارد. مصراع دوم به داستان خشک شدن رود نیل بر حضرت موسی^(ع) و یارانش هنگام عبور از آن رود، اشاره دارد.

ت) ۱- تلمیح به آداب و عبادت هایی از نماز مثل اذان، اقامه، تکبیره الاحرام (گفتن تکبیر برای شروع نماز)، قدامت (قدامت الصلواه) دارد. ۲- تلمیح به آیه یَسْبِغُ لَلَّهِ مَا فِی السَّمَاوَاتِ وَ مَا فِی الْاَرْضِ.

ث) تلمیح به فرعون، نماد قدرت و پادشاهی که بعد از مرگش تمام عظمت و اعتبار و شکوه او نیز از بین رفت. و اشاره به ناپایداری گنج بسیار دقیانوس.

ج) تلمیح به ماجرای عاشقانه شیرین و فرهاد (فرهاد عاشق شیرین، شاهزاده ارمنی، بود).

چ) تلمیح به ماجرای عشق نافر جام لیلی و مجنون و دلداگی شوریده وار مجنون.

ح) تلمیح به گفته معروف حسین حلاج (از بزرگان صوفیه) که همواره می گفت انا الحق.

۳- الف) عبارت «الصَّبْرُ مِفْتَاحُ الْفَرَجِ». تضمین بخشی از حدیثی از پیامبر اسلام (ص) که در بعضی کُتُب به امام علی^(ع) نسبت داده اند. مضمون حدیث انسان را به صبر و بردباری دعوت می کند.

ب) عبارت «كَلَّمَ النَّاسَ عَلَى قَدْرِ عُقُولِهِمْ». متضمن بخشی از گفتار امام علی^(ع) به معنای «با مردم به اندازهٔ عقل و فهمشان سخن بگو».

پ) عبارت «أَلْحَمْدُ لِلَّهِ» تضمین بخش کوتاهی از آیهٔ قرآن که در سوره هایی از جمله: حمد، انعام، کهف، سبأ و فاطر آمده است.

ت) عبارت «جَنَاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ» تضمین بخشی از آیهٔ قرآن که در سوره هایی از جمله: البروج، طه، بقره، آل عمران، بینه، ابراهیم و ... آمده است؛ با مفهوم: بهشت هایی که در زیر (درختان) آن، نهلهایی جاری است.

ث) عبارت «مَا عَبْدَنَّاكَ حَقَّ عِبَادَتِكَ». تضمین حدیثی منسوب به پیامبر اسلام (ص)، به معنی «آن چنان که باید حق عبادت تو را به جا نیاوردیم.»

۴- آن زمان که بنهادم سر به پای آزادی / دست خود ز جان شستم از برای آزادی

درون مایهٔ این شعر آزادی، از مهمترین درون مایه های شعر عصر بیداری است. شاعر، شأن آزادی را در حد جان فشانی برای آن بالا برده است.

۵- بگشود گره ز زلف زَر تار مَحْبُوبَةُ نِیلِگُونِ عِمَارِی

شکل اول: بگشود گره ز زلف زَر تار	شکل دوم: بگشود گره ز زلف زَر تار
مَح بوب ی نی ل گو گره ع ما ری	مَح بوب ی نی ل گو گره ع ما ری
U U U U	U U U U
مُسْتَفْعِلُ فَاعِلَاتُ فَعْلُنْ	مَفْعُولُ مَفَاعِلُنْ فَعُولُنْ

کارگاه تحلیل فصل اول، ص ۳۸

۱- گزینه های «الف و ت» دارای پایه های آوایی ناهمسان هستند که تقطیع هجایی آن ها به ترتیب زیر است.

الف) تَر کِ گِ دَا یِی مَ کُنْ کِ گِنْ جِ بِ یَا بِی	ت) دِ لَابِ سَوِ زِ کِ سَوِ زِ تِ کَارِ هَا بُ کُ نَد
عَزْ نَ ظَرْ رَهْ رُوی کِ دَرِ گُ ذَرَا یِد	نِ یَا زِ نِی مَ شِ بِی دَفْ عِ صَدَبِ لَابُ کُ نَد
U U U U	U U U U
مُفْتَعِلُنْ فَاعِلَاتُ مُفْتَعِلُنْ فَعْلُنْ	مَفَاعِلُنْ فَعْلَاتُنْ مَفَاعِلُنْ فَعْلُنْ

۲- الف) دانست که دل آسیر دارد / دردی نه دواپذیر دارد

شکل اول: دانست که دل آسیر دارد	شکل دوم: دانست که دل آسیر دارد
دَر دِی نَ دِ وَا پِ ذِی رِ دَا رَد	دَر دِی نَ دِ وَا پِ ذِی رِ دَا رَد
U U U U	U U U U
مُسْتَفْعِلُ فَاعِلَاتُ فَعْلُنْ	مَفْعُولُ مَفَاعِلُنْ فَعُولُنْ

ب) دی شیخ با چراغ همی گشت گرد شهر / گز دیو و دد ملولم و انسائم آرزوست

شکل اول: دی شیخ با چراغ همی گشت گرد شهر	شکل دوم: دی شیخ با چراغ همی گشت گرد شهر
کَز دِی وُ دَدِ مَ لَوْلَمَ عِن سَا نَ مَ رِ زَوَسْت	کَز دِی وُ دَدِ مَ لَوْلَمَ عِن سَا نَ مَ رِ زَوَسْت
U U U U	U U U U
مُسْتَفْعِلُنْ مَفَاعِلُ مُسْتَفْعِلُنْ فَعْلُ	مَفْعُولُ فَاعِلَاتُ مَفَاعِلُ فَاعِلُنْ

پ) دُنیا نِیر زَد آن که پَرِیْشان کُنِی دِلی / زَنهار بَد مَکُن که نَگَرده اَسْت عاقلِی

شکل اول: دُنیا نِیر زَد آن که پَرِیْشان کُنِی دِلی	شکل دوم: دُنیا نِیر زَد آن که پَرِیْشان کُنِی دِلی
زَن هَا رِ بَد مَ کُنْ کِ نَ کَر دَس تِ عا قِ لِی	زَن هَا رِ بَد مَ کُنْ کِ نَ کَر دَس تِ عا قِ لِی
U U U U	U U U U
مُسْتَفْعِلُنْ مَفَاعِلُ مُسْتَفْعِلُنْ فَعْلُ	مَفْعُولُ فَاعِلَاتُ مَفَاعِلُ فَاعِلُنْ

ت) اَبی تَر اَز اَنیْم که بی رَنگ بِمِیرِیم / اَز شِیشِه نُبو دِیم که با سَنگ بِمِیرِیم

شکل اول: اَبی تَر اَز اَنیْم که بی رَنگ بِمِیرِیم	شکل دوم: اَبی تَر اَز اَنیْم که بی رَنگ بِمِیرِیم
عَزْ شِی شِ نَ بُو دِی مَ کِ با سَن گِ بِ مِ رِیم	عَزْ شِی شِ نَ بُو دِی مَ کِ با سَن گِ بِ مِ رِیم
U U U U	U U U U
مُسْتَفْعِلُ مُسْتَفْعِلُ مُسْتَفْعِلُ مُسْتَفْعِلُ	مَفْعُولُ مَفَاعِلُ مَفَاعِلُ فَعُولُ

۳- الف) مراعات نظیر بین واژه های «شعاع، ضرب، مساحت، حساب کردن» - «درد، عذاب، رنج».

ب) مراعات نظیر در واژه های «سَعْفَص، کِلْمَن، خواند، نخوانده»، «آزادی، قانون» - تلمیح به حروف ابجد در واژه های سَعْفَص، کِلْمَن.

پ) مراعات نظیر بین واژه های «فرهاد، کوهکنی، کوه، تیشه» - تلمیح بیت به داستان عشق فرهاد و کوهکنی او به خاطر شیرین.

ت) مراعات نظیر بین واژه های «دست، پا، سر».

ث) مراعات نظیر بین واژه های «دیروز، امروز، فردا».

۴- علی اکبر دهخدا این شعر را در رثای دوستش، میرزا جهانگیر خان شیرازی (ملقب به صور اسرافیل) در قالب مسمط سروده است. منظور از مرغ سحر، دهخدا و شمع نیز میرزا جهانگیر خان است. در واقع این شعر در وصف همه آزادی خواهان و الهام گیری از سرگذشت میرزا جهانگیر خان سروده شده است و نشان دهنده اوضاع نا به سامان و استبداد و تیره روزی حاکم بر جامعه آن زمان است. و در نهایت بیانگر سرنوشت میرزا جهانگیر خان به همراه هشت تن از فعالان سیاسی که ابتدا تکفیر، سپس به دستور محمدعلی شاه قاجار کشته شد.

۵ - تهران مجاز از ایران، قلم مجاز از سخن. تضاد معنایی بین واژه های مشکلات و آسان. مراعات نظیر بین واژه های «برق، نور» و «شرع، قرآن، ایمان». واژه قلم تلمیح به آیه نخستین سوره قلم دارد. در حیطه علم بیان، در گفتگو با قلم، آرایه استعاره مکنیه تشخیص به کاررفته است.

خودارزیابی درس چهارم، ص ۴۶

۱- قلمرو ادبی: قالب شعر غزل است. شعر دارای ردیف و قافیه است. وزن عروضی و تساوی مصراع ها در آن رعایت شده است. آرایه ها در حیطه بیان: «بار سفر بستن»، کنایه از آماده حرکت شدن. / ترکیب «گرد شتابنده» اضافه استعاری است. / «داغ» استعاره از سیاهی وسط گل لاله. / «داغ است دل لاله»، کنایه از عذابار بودن. / «دل لاله» و «سرو» استعاره مکنیه تشخیص. / «لاله عذاران» تشبیه کسانی که عذار (چهره) آن ها مانند لاله زیبا است. / «باغ جهان»، اضافه تشبیهی است. / «مرغ گرفتار»، استعاره مصرحه از انسان اسیر. / «گلشن»، استعاره مصرحه از دنیا. / «هزاران (بلبلان)» استعاره مصرحه از انسان های آزادی خواه. / «خون بار بودن»، کنایه از غم بسیار. / «چون ابر بهاران همه رفتند»، تشبیه رفتن آدم ها به رفتن ابر بهاری.

آرایه ها در حیطه بدیع: وجود حسن تعلیل در بیت سوم. / تکرار واژه اندوه. / واج آرایه حروف «ر - س» در برخی ابیات. / مراعات نظیر بین واژه های (گرد، دامن، سواران) - (لاله، سرو، باغ) - (مرغ، گلشن، قفس، هزار).

قلمرو فکری: فضای شعر غم گرایانه است و بیانگر بی اعتباری دنیا است. به اعتقاد شاعر، انسان های خوب و شایسته همه از دنیا رفتند و ایران از افراد لایق و آزادی خواه خالی شده که این مسأله، موجب اندوه شاعر شده است و در نبود همراهان خود احساس تهی و ناامیدی می کند و راه رهایی را ترک دنیا می داند.

۲- قلمرو ادبی: قالب شعر تصنیف (ترانه) است. ابزاری بودن شعر برای بیان مقصود شاعر. قافیه و ردیف در بیت سوم رعایت نشده

است. وزن عروضی و تساوی مصراع ها در آن رعایت نشده است. به کارگیری وزن شعری کم کاربرد.

آرایه ها: «دست زمانه»، اضافه استعاری. / ترکیب «سیل خون»، اغراق دارد. / «آستین از چشم برگرفتن»، کنایه از آگاهی و بیداری است. / شاعر خود را در گریستن و نالیدن به ساز ارغنون تشبیه کرده است. / «چرخ»، استعاره مکنیه تشخیص. / «درد، دزد» جناس ناقص اختلافی.

۳- قلمرو زبانی: وجود نشانه های سادگی نثر دوره مشروطه در ساختار متن مثل: جملات کوتاه، واژگان قابل فهم، به کارنبردن عبارت های وصفی دور و دراز و لفظ پردازی های نا به جا، پرهیز از به کارگیری واژگان دشوار و دیرپاب عربی. ساختار و ترکیب دستوری کلام در جمله ها درست تر و با طبیعت زبان هماهنگ تر است. وجود برخی واژگان عربی مثل: مالیه، عمارت، فوق العاده و ... به دلیل کاربرد اصطلاحی آن ها در آن دوره تاریخی از زبان فارسی است. وجود واژه دخیل غیر عربی «گُرور» که در نتیجه تبادلات فرهنگی ایران و اروپا، در کنار بسیاری از واژگان دیگر به زبان فارسی راه یافتند. از نظر ساختمان بیشتر واژگان ساده است. واژه غیر ساده مثل: گذشتگان (وندی)، بزرگ مرد (مرکب) و ... در قلمرو واژگانی نویسنده از ترکیب های متضاد «دوست و دشمن، پستی و بلندی» برای تأثیرگذاری بیشتر سود برده است.

قلمرو فکری: مضمون اصلی متن، نوگرایی و تجددخواهی است که از مضامین رایج مشروطه است. نویسندگان در این متن، درباره پیشینه تحولات جامعه ایرانی سخن می گویند و منشأ آن را در اقدامات امیرکبیر جستجو می کنند. از جمله اقدامات: نظم و سر و سامان دادن به اوضاع آشفته کشور، آزادی خواهی، تعلیم و تربیت نوین، مبارزه با خرافات، نوگرایی، دشمنی با استکبار و استبداد. این متن را می توان یک نمونه از متن های تحقیقی و تحلیلی این عصر به شمار آورد.

خودارزیابی درس پنجم، ص ۵۴

۱- اگر مصوت بلند «ی» در میان واژگان ساده یا واژه با پسوند و پیشوند یا ضمیر پیوسته بیاید؛ همواره کوتاه تلفظ می شود؛ مثل: بیا، قیامت، عامیانه، دلداری اش که تقطیع آن «دِل / دِل / دِل / ر / اَش» است. مصوت بلند «و» نیز در واژگان تک هجایی از جمله: مو، رو، کو و ... هرگز کوتاه تلفظ نمی شود؛ فقط واژه «سو» در صورت اضافه شدن، ممکن است کوتاه شود.

۲- جادویی (U —): اختیار زبانی کوتاه تلفظ کردن مصوت بلند «و» در هجای دوم. (جا دو یی ← — — —)

ساقی ما (U U —): اختیار زبانی کوتاه تلفظ کردن مصوت بلند «ی» در هجای دوم. (سا قی ی ما ← — — — U —)

آهوی دشت (U — — U —): اختیار زبانی کوتاه تلفظ کردن مصوت بلند «و» در هجای دوم. اختیار زبانی بلند تلفظ کردن مصوت

کوتاه (کسره اضافه) در هجای سوم. (آ هوی دشت ← — — — U — U —)

درخت دوستی (U — — — U —): اختیار زبانی بلند تلفظ کردن مصوت کوتاه (کسره اضافه) در هجای سوم. (د ر خ ت دو س تی

← — — — U — U —)

سوی من (U U —): اختیار زبانی کوتاه تلفظ کردن مصوت بلند «و» در هجای اول. (سو ی من ← — — — U —)

بهانه (U — —): اختیار زبانی بلند تلفظ کردن مصوت کوتاه پایان واژه در هجای آخر (ب ه ا ن ← — — — U —)

تو گفتی (— — —): اختیار زبانی بلند تلفظ کردن مصوت کوتاه در هجای اول (ت گ ف تی ← — — — U —)

شب و روز (U — — U —): اختیار زبانی بلند تلفظ کردن مصوت کوتاه در هجای دوم (ش ب ر و ز ← — — — U — U —)

۳- الف) گف تی پ | س ر ب م ن ج ا | ی با زیست

— — — U — — — U — — —

بش تا ب | ک ج ا ی چ ا | ر سا زیست

— — — U — — — U — — —

مفعول مفاعیل فاعولن

اختیار زبانی:

۱- حذف همزه در هجای دوم، پنجم و هجای آخر مصراع اول.

۲- حذف همزه در هجای آخر مصراع دوم.

ب) فر یا د | ک د ر ر ه گ | ذ ر ا د | م خاکی

— — — U — — — U — — —

بس دان | ف ش ا | د ن ذ | ب سی دا م | ت نی دند

— — — U — — — U — — —

مفعول مفاعیل مفاعیل فاعولن

اختیار زبانی: بلند تلفظ کردن مصوت کوتاه (کسره اضافه) در هجای

نهم مصراع اول.

اختیار زبانی:

۱- بلند تلفظ کردن مصوت کوتاه (کسره اضافه) در هجای

پنجم مصراع اول و دوم.

۲- کوتاه تلفظ کردن مصوت بلند «ی» در هجای نهم مصراع

دوم. ۳- حذف همزه در هجای پایانی هر دو مصراع.

پ) بره م ه | ل ج ها | سی ی ذ سر | ور ع لیست

— — — U — — — U — — —

در ره دی | ن خ دا | ها دی ی ره | بر ع لیست

— — — U — — — U — — —

مفتعلن فاعلن مفتعلن فاعلن

اختیار زبانی:

بلند تلفظ کردن مصوت کوتاه (کسره اضافه) در هجای

سیزدهم مصراع اول.

ت) ز ذ دی د | خو ف شا نم | ز غ مت ش | ب ج دایی

— — — U — — — U — — —

چ ک نم ک | هس ت عیر ها | گ ل با غ | ا ش نایی

— — — U — — — U — — —

فعلات فاعلاتن فاعلات فاعلاتن

تَ فَرُجْ	كُ نَا	در	هَ وا وُ	هَ وِس
— U —	— U —	—	— U —	— U —
كُ دَشِ تِي	مَ بَرِ خَا		كِ بَسِ يَا	رِ كَسِ
— U —	— U —		— U —	— U —
فَعُولُنْ	فَعُولُنْ		فَعُولُنْ	فَعَلْ

اختیار زبانی: بلند تلفظ کردن مصوت کوتاه (واو عطف) در هجای نهم
مصراع اول.

مَن نِ مِي گُو	يِم زِيَا كُنْ	يَا بَ فِكِ رِ	سُو دَ بَاشِ
— U —	— U —	— U —	— U —
عِي زِ فَرِصَتِ	بِي خَ بَرِ دَرِ	هَرِ چَ هَسِ تِي	زُو دَ بَاشِ
— U —	— U —	— U —	— U —
فَاعِلَاتِنْ	فَاعِلَاتِنْ	فَاعِلَاتِنْ	فَاعِلَا

اختیار زبانی: بلند تلفظ کردن مصوت کوتاه (کسره اضافه)
در هجای دوازدهم مصراع اول.

بِي چَا رِ	گِي يِ وُ رَا	چَ دِي دَنَدِ
— U —	— U U —	— U —
دَرِ چَا رِ	گَا رِي زِ بَايِ	كِ شِي دَنَدِ
— U —	— U — U —	— U —
مَفْعُولُ	مَفَاعِلُنْ	فَعُولُنْ

پایه های آوایی بیت به صورت «مَسْتَفْعِلُ فَاعِلَاتُ فَعَلُنْ» نیز قابل جداسازی است.

اختیار زبانی: ۱- کوتاه تلفظ کردن مصوت بلند «ی» در هجای هفتم
مصراع اول. ۲- حذف همزه در هجای هشتم و یازدهم مصراع اول.

خَ نَدِ گَرِ	بَ پَا خَا	رِي يَا سَا	بَ رَا يَدِ
— U —	— U —	— U —	— U —
چَ سَا زَمِ	بَ خَا رِي	كِ دَرِ دِلِ	نِ شِي نَدِ
— U —	— U —	— U —	— U —
فَعُولُنْ	فَعُولُنْ	فَعُولُنْ	فَعُولُنْ

اختیار زبانی: بلند تلفظ کردن مصوت کوتاه (کسره اضافه) در هجای دوم مصراع اول.

هَ مَ بَرِ	گِ بُو دَنِ	هَ مِي سَا	خَ تِي
— U —	— U —	— U —	— U —
بَ تَدِ بِي	رِ رَفِ تَنِ	نَ پَرِ دَا	خَ تِي
— U —	— U —	— U —	— U —
فَعُولُنْ	فَعُولُنْ	فَعُولُنْ	فَعَلْ

اختیار زبانی: کوتاه تلفظ کردن مصوت بلند در هجای سوم مصراع اول.

ءَا مَدِ سُو	يِ كَعِ بَ سِي	نِ پُرِ جُوشِ
— U —	— U — U —	— U —
چُنْ كَعِ بَ	نَ هَا دَ حَلِ	قِي دَرِ گُوشِ
— U —	— U — U —	— U —
مَفْعُولُ	مَفَاعِلُنْ	فَعُولُنْ

اختیار زبانی: ۱- کوتاه تلفظ کردن مصوت بلند «و» در هجای اول مصراع اول.
۲- بلند تلفظ کردن مصوت کوتاه (کسره اضافه) در هجای دوم مصراع اول.

سُو يِ چَا	رِ گَشِ تَمِ	زِ بِي چَا	رِ گِي
— U —	— U —	— U —	— U —
نَا دَا دَمِ	بِ دُو سَرِ	بِ يَكِ بَا	رِ گِي
— U —	— U —	— U —	— U —
فَعُولُنْ	فَعُولُنْ	فَعُولُنْ	فَعَلْ

نِ کو هِش	مَ کُن چِر	خِ نِ لَو	فَ رِ رَا
— — U	— — U	— — U	— — U
بُ رَوِ کُن	زِ سَرِ بَا	دِ خِ رِ	سَ رِ رَا
— — U	— — U	— — U	— — U
فَعُولُن	فَعُولُن	فَعُولُن	فَعُولُن

اختیار زبانی:

بلند تلفظ کردن مصوت کوتاه پایان واژه در هجای نهم مصراع دوم.

خودارزیابی درس ششم، ص ۶۲

۱- الف) ملامت = لفّ ۱، ندامت = لفّ ۲ — کشیدم = نشر ۲، شنیدم = نشر ۱ (لفّ و نشر نامرتب)

ب) فرورفت = لفّ ۱، بررفت = لفّ ۲ — به ماهی، نم خون = نشر ۱، بر ماه، گرد = نشر ۲ (لفّ و نشر مرتب)

پ) دل = لفّ ۱، کشور = لفّ ۲ — جمع = نشر ۱، معمور = نشر ۲ (لفّ و نشر مرتب)

ت) جیب = لفّ ۱، جام = لفّ ۲ — مال = نشر ۱، می = نشر ۲ (لفّ و نشر مرتب)

۲- الف) «برود - نرود» (ب) «نماند - ماند» (پ) «پخته - خام»

ت) «بیشی - کمی، بکاهی - فزایی» (ث) «نخوت - شوکت، گل = خار.»

۳- الف) عبارت «چراغ افروختن به مدد باد»، تناقض دارد؛ زیرا، باد چراغ را خاموش می کند.

ب) تناقض در ترکیب «شرم سرافرازی»؛ زیرا، سرافرازی و سربلندی موجب شرم و خجالت نمی شود. تناقض در ترکیب «معراج

ز پا افتادن»؛ زیرا، معراج به معنی بالا رفتن است که نقض کننده از پا افتادن است.

پ) تناقض در عین «درمان بودن درد»؛ زیرا، در هر جا درد هست، درمان نیست.

۴- باء امر ک جی بُ جا م م نَز ما ل می ت هیست

اختیار زبانی: حذف همزه در هجای نهم مصراع اول.

پایه های آوایی بیت به صورت «مُسْتَفْعِلُنْ مَفَاعِلُ مُسْتَفْعِلُنْ فَعْلُ»

نیز قابل جداسازی است.

— — U	— — U	— — U	— — U
ما را فِ	را غَ تِ	سِت کِ جِم شِ دِ	جِم نَ دَا
— — U	— — U	— — U	— — U
مَفْعُولُ	فَاعِلَاتُ	مَفَاعِلُ	فَاعِلُنْ

کارگاه تحلیل فصل دوم، ص ۶۴

۱- نوای نی (U— —): اختیار زبانی بلند تلفظ کردن مصوت کوتاه (کسره اضافه) در هجای سوم.

آرزوی خوب (U— — — U): اختیار زبانی بلند تلفظ کردن مصوت کوتاه (کسره اضافه) در هجای چهارم.

دل پاک (U— — — U): اختیار زبانی بلند تلفظ کردن مصوت کوتاه (کسره اضافه) در هجای دوم.

بازی دهر (U— — — U): اختیار زبانی کوتاه تلفظ کردن مصوت بلند «ی» در هجای دوم.

۲- الف) را سِ تِ یَا | مَو زِ بَ سِ | جَو فُ رَوِش

اختیار زبانی: ۱- کوتاه تلفظ کردن مصوت بلند «ی» در هجای سوم

مصراع اول. ۲- حذف همزه در هجای چهارم هر دو مصراع.

— — U	— — U	— — U
هَس تِ دِ رِیْ	شَه رِ کِ گَن	دُم نَ مَاس تِ
— — U	— — U	— — U
مُفْتَعِلُنْ	مُفْتَعِلُنْ	مُفْتَعِلُنْ

ب) نِ بِ نِ نِ | غِ بَا | بَ کَا رَد

اختیار زبانی:

۱- بلند تلفظ کردن مصوت کوتاه پایان واژه در هجای سوم

مصراع دوم. ۲- حذف همزه در هجای دهم مصراع دوم.

— — U	— — U	— — U
چِ مَ اِ عِم	خُ رَد تَا گُل	بَ رَا رَد
— — U	— — U	— — U
مَفَاعِلُنْ	مَفَاعِلُنْ	مَفَاعِلُنْ

پ) غَ مَش دَر	نَ هَا/ خَا	نِ یِ دِل	نِ شِی نَد
— — U	— — U	— — U	— — U
بِ نَا زِی	کِ لِی لِی	بِ مَحِ مِل	نِ شِی نَد
— — U	— — U	— — U	— — U
فَعُولُن	فَعُولُن	فَعُولُن	فَعُولُن

اختیار زبانی:

بلند تلفظ کردن مصوت کوتاه (کسره اضافه) در هجای هشتمِ مصراع اول.

اختیار زبانی: ۱- حذف همزه در هجای دوم و سومِ مصراع اول و هجای سومِ مصراع دوم. ۲- کوتاه تلفظ کردن مصوت بلند «و» در هجای دهمِ مصراع اول. ۳- بلند تلفظ کردن مصوت کوتاه (کسره اضافه) در هجای یازدهمِ مصراع اول.

ت) گَ رَ زِیْلُ مَن	زِ لِ وِی رَا/	بِ سَوِی خَا	نِ رَ وَم
— — U U	— — U U	— — U U	— — U U
دِ گَ رَا/ جَا	کِ رَ وَم عَا	قِ لُ فَر زَا	نِ رَ وَم
— — U U	— — U U	— — U U	— — U U
فَعَلَاتُن	فَعَلَاتُن	فَعَلَاتُن	فَعَلُن

ث) مَ نُن تَ غَا	فِ لِی مَ مَا	هَ خُر شِید
— — U	— — U	— — U
بَ رِیْزِ گَر دُو	نِ گَر دَا نِی	سِت غَا فِل
— — U	— — U	— — U
مَفَاعِلُن	مَفَاعِلُن	مَفَاعِی

اختیار زبانی:

۱- بلند تلفظ کردن مصوت کوتاه (واو عطف) در هجاهای دوم، سوم و هفتم.

۲- حذف همزه در هجای دومِ مصراع دوم.

۳- الف) تضاد بین واژگان «قبض و بسط»، «گریه و خنده».

ب) دشمنِ مُلک = لَفَا، دشمنِ دین = لَفَا، پادشاهِ بی حلم = نَشْرَا، زاهدِ بی علم = نَشْرَا (لَفَا و نَشْرَا مرتب)

پ) تضاد بین واژگان «روز - شب»، «آمدی - رفتی».

ت) «مرا نصیب غم آمد به شادی همه عالم» ترکیبی متناقض گونه است؛ زیرا، شاعر می گوید بهره ام از شادی دنیا غم است.

تضاد بین واژگان «غم - شادی».

ث) ترکیب های «ساده بسیار نقش» و «آگاه نبودن دانا» متناقض نما هستند.

ج) ترکیب های «آب آتش فروز» و «آتش آب سوز» متناقض نما هستند.

۴- در متن از ترکیبات و مثال های عامیانه استفاده شده است. مثل: «آن روی کار بالاست»، چه درد سر بدهم»، «رنگش می پرد» و ...

زبان نوشته، ساده و دور از پیچیدگی های فنی و ادبی است. بهره گیری از واژه های غربی مثل «ژاندارم». کاربرد جمله های کوتاه.

خودارزیابی درس هفتم، ص ۸۰

۱-۱) محکوم کردن استبداد و بی عدالتی؛ ۲) ستایش آزادی و آزادی خواهان؛ ۳) ترسیم افق های روشن و امیدبخش پیروزی؛

۴) تکریم شهید و فرهنگ شهادت با تکیه بر اسطوره های ملی و تاریخی؛ ۵) طرح اُسوه های تاریخی به ویژه تاریخ اسلام مانند:

پیامبر اکرم (ص)، امام علی (ع)، امام حسین (ع) و چهره های مبارز همچون امام خمینی (ع).

۲- چهار دوره: الف) دوره اول، سلطنت رضاخان تا درخشش نیما (از سال ۱۳۰۴ تا شهریور ۱۳۲۰)؛

ب) آغاز حکومت محمدرضا تا کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲؛

پ) از کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ تا قیام پانزده خرداد ۱۳۴۲؛

ت) از قیام پانزده خرداد ۱۳۴۲ تا پیروزی انقلاب در سال ۱۳۵۷؛

۳- داستان کوتاه، خاطره نگاری، زندگی نامه نویسی، نثر (قطعه) ادبی، ادبیات نمایشی.

۴- * حیدر بابا به سلام: اصالت فرهنگی و زیبایی روستای زادگاه شهریار. * جای پای خون: داستان و ادبیات مذهبی.

* سو و شون: رمان اجتماعی، ستایش صلح و آزادی.

۵- قلمرو فکری: توجه به اُسوه های تاریخ اسلام، ظلم ستیزی و عشق به ائمه.

قلمرو ادبی: شعر یاس، یک مثنوی آیینی - مذهبی در توصیف مظلومیت و مصائب حضرت زهرا (س) است. شاعر در این مثنوی، ابتدا از

شیوه براعت استهلال در جذب مخاطب و شروع مناسب کلام استفاده کرده و در طول شعر نیز از آرایه هایی همچون تشبیه بلیغ

اسنادی (فشرده غیر اضافی)، استعاره، نمادپردازی و تلمیحات ظریف استفاده کرده است. بهره گیری از آرایه لفظی تکرار در واژه «یاس» مشهود است. از جمله تشبیهات شعر می توان به «یاس ها یادآور پروانه اند/ یاس ها پیغمبران خانه اند/ یاس مثل عطر پاک نیت است/ دانه های اشکش از الماس بود (این عبارت آرایه اغراق نیز دارد.) و ... اشاره کرد.

نمونه تلمیح: ۱- «حوض کوثر» یادآور سوره کوثر است که در شأن حضرت فاطمه نازل شده است. ۲- «تن زهرا، گل یاس کبود» اشاره به ضربه خوردن حضرت فاطمه در اثر هجوم مخالفان به منزل ایشان ۳- «اشک حیدر به چاه»، اشک ریختن علی (ع) در غم از دست دادن فاطمه (س). دیگر آرایه های لفظی و معنوی این شعر: کاربرد حس آمیزی در ترکیب «بوی مهربانی». جناس ناقص در واژه های «چاه - ماه». مراعات نظیر در واژه های «آبر، یاس، چمن، نسترن».

۶- در این شعر سرگردانی و حیرانی روشنفکر و تحصیل کرده ایرانی در دوره های پیش از انقلاب آشکار است. دغدغه های اجتماعی اخوان این است که آیا همه جا مثل ایران، مردم در ناامیدی مطلق هستند یا راهی هم برای برون رفت از شرایط نامساعد اجتماعی وجود دارد؟ به نظر اخوان، سه راه برای انتخاب وجود دارد؛ راه نوش و راحت و شادی، شهرت طلبی و به سراغ قدرت رفتن یا ترک هستی و ناامیدی از هر چیزی که هست. این شعر را می توان نوعی رمانتیسم اجتماعی هم به شمار آورد؛ زیرا، احساسات و دغدغه های اجتماعی شاعر را بیان می کند.

۷- قالب شعر نیمایی است؛ یعنی، وزن و آهنگ دارد و مصراع ها کوتاه و بلند هستند. وزن شعر ناهمساز (یعنی: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن) است که به دلیل نیمایی بودن در مصراع ها، کامل شکل نگرفته است. در این بند از شعر ققنوس، واژگان قافیه «جهان، خیزران و پرندگان» هستند که بدون تبعیت از الگوی خاصی در پایان مصرع های نخست، سوم و پنجم آمده اند. در مصرع های زوج نیز واژگان «فرد، سرد» قافیه ساخته اند. نیما در شعر ققنوس در محور عمودی، با نشان دادن واژگانی چون مرغ خوشخوان، شاخ خیزران، شاخ، پرندگان و ناله های گمشده، آرایه مراعات نظیر می سازد و به این ترتیب یک تصویر منسجم نمادین خلق می کند.

۸- سال های پس از جنگ، دوران شکوفایی رمان نویسی در ایران بود. در این دوران داستان نویسان مذهبی به ثبت خاطرات حماسه های دوران جنگ و عوالم معنوی آن پرداختند. سید مهدی شجاعی از جمله نویسندگان نسل انقلاب است و در داستانش، به توصیف و ستایش پاکبازی و از خودگذشتگی در دوران دفاع مقدس می پردازد. از گفتگوهای داستان این نکته دریافت می شود که حتی پدران و مادران به خاطر وطن، حاضر بودند فرزندان خود را راهی جبهه های جنگ کنند.

۹- شعر بیداری را می توان بیانیه ایران نو نامید. دگرگون شدن فضای اجتماعی و نوشتن خواسته های مردم، بن مایه ها و موضوعات جدیدی را به ادبیات وارد کرد که همگی، خواسته ها و مطالبات ایرانیان بودند. موضوعاتی از جمله: وطن، آزادی، تعلیم و تربیت نوین، قانون، رسیدگی به امور جاری مردم، از بارزترین این مطالبات بود. این خواسته ها با امضای فرمان مشروطیت، شکل رسمی و قانونی به خودگرفت؛ اما، به مرور زمان و با بحران های پی در پی سیاسی از جمله: انقراض قاجار، روی کار آمدن رضاخان، مسدود شدن فضای سیاسی و تغییرات فضای سیاسی - اجتماعی در ایران، کودتاهای ۱۳۲۰ و ۱۳۳۲ که همگی عدم ثبات سیاسی را در پی داشتند؛ بدنه اجتماعی ایران به ناامیدی رسید و در عمل از دستیابی به آن ها درماند. از این رو در شعر معاصر، بیشتر مفاهیم و درون مایه ها، با وجود اجتماعی بودن، به دلیل استبداد و محدودیت فضای اجتماعی و سیاسی، رنگی نمادین به خود می گیرد و شعرا از مواجهه مستقیم با نیازهای اجتماعی و خواسته های مردم خودداری می کنند. به همین دلیل، شعر معاصر پیش از انقلاب، با وجود اجتماعی بودن، رنگی تغزلی دارد و تنوع موضوعات از ویژگی های بارز آن است.

خودارزیابی درس هشتم، ص ۸۶

۱- اختیارات زبانی موجب تغییر در وزن نمی شود؛ فقط، قابلیت ها و تسهیلاتی در تلفظ برای شاعر فراهم می سازد تا به ضرورت وزن از آن استفاده کند؛ بی آن که موجب تغییر در وزن شود؛ اما، اختیارات وزنی امکان تغییراتی کوچک در وزن را به شاعر می دهد. این اختیار به وزن، آهنگ شعر و ترکیب پایه های آوایی مربوط می شود.

۲- در هجای آخر هر مصراع و در پایان نیم مصراع اوزان دولختی. این اختیار، وزنی است و توضیح آن، بلند حساب کردن هجای کوتاه یا کشیده در پایان مصراع است.

۳- الف) دست در دا | م ن مو لا | زد در

— — U —	— — U U	— —
ک ع لی بگ	ذ ر عَز ما	م گُ دَر
— — U U	— — U U	— —
فاعِلَاتِن	فَعَلَاتِن	فَع لُن (فَعِلُن)

اختیارات وزنی: ۱- آوردن فاعِلَاتِن به جای فَعَلَاتِن در رکن اولِ مصراع دوم.
۲- ابدال: تبدیل دو هجای کوتاه «م گُ» به یک هجای بلند در رکن آخر.

ب) ت با خ دا | ی خ دن دا | ز کا ر دِل | خُس دار

— U — U	— — U U	— — U —
ک رَح مِ گَر نِ کُ نَد مُد	د ع ی خ دا	ب کُ نَد
— U — U	— — U U	— —
مَفَاعِلُن	فَعَلَاتِن	فَع لُن (فَعِلُن)

اختیارات وزنی:

۱- بلند حساب کردن هجای کشیده پایانِ مصراع اول.
۲- ابدال: تبدیل دو هجای کوتاه «ب کُ» به یک هجای بلند در رکن آخر.

پ) کی ست ک پی | غا م من | ب شه ر شیر | وا ه ب رَد

— U U —	— U —	— U — U
یک س خ نَز	م ن ب دا ه	م ر دِ س خ ن دا ه ب رَد
— U U —	— U —	— U —
مُفْتَعِلُن	فَاعِلُن	مُفْتَعِلُن (مَفَاعِلُن) فَاعِلُن

اختیار وزنی: قلب «جا به جایی دو هجای کوتاه و بلند؛ یعنی، هجاهای «هشتم و نهم» در مصراع اول. (تبدیل مَفَاعِلُن به مُفْتَعِلُن)

ت) یا ر با ما | ست چ حاجت | ک ز یا دت | ط ل بیم

— — U —	— — U U	— —
دو ل ت صُح	ب ت ا ه مو	ن س جا ه ما را بَس
— — U —	— — U U	— —
فَاعِلَاتِن	فَعَلَاتِن	فَع لُن (فَعِلُن)

اختیارات وزنی: ۱- بلند حساب کردن هجای کشیده پایانِ مصراع اول.
۲- ابدال: تبدیل دو هجای کوتاه «ط ل» به یک هجای بلند در رکن آخر.
۳- آوردن فاعِلَاتِن به جای فَعَلَاتِن در رکن اول.

ث) خا ر کش پی | ری با دل | ق د رُشت

— — U —	— — —	— U U
پُش ت ی خا	ر ه می بُر	د ب پُشت
— U U —	— —	— U U
فَاعِلَاتِن	مَفْعُولُن (فَعَلَاتِن)	فَعِلُن

اختیار وزنی: ابدال: تبدیل دو هجای کوتاه «ر ه» به یک هجای بلند در رکن دوم. (آوردن مَفْعُولُن به جای فَعَلَاتِن)

ج) با ک گو نیم | ب ج ها ه مَح | ر م کو

— — U —	— —	— —
چ خ بر گو	نیم با بی	خ ب را ه
— — U U	— —	— —
فَاعِلَاتِن (فَعَلَاتِن)	مَفْعُولُن (فَعَلَاتِن)	فَع لُن (فَعِلُن)

اختیارات وزنی: ۱- آوردن فاعِلَاتِن به جای فَعَلَاتِن در رکن اولِ مصراع اول.
۲- ابدال: تبدیل دو هجای کوتاه «ب ج» به یک هجای بلند در رکن دوم.
۳- ابدال: تبدیل دو هجای کوتاه «خ ب» به یک هجای بلند در رکن سوم.

چ) ب و فا ی | د ل مَن نا | ل ب را ری | د چ نانک

— — U U	— — U U	— —
چن ب ر ای	ف ل ک شَع و	ذ گر بگ شا بید
— — U U	— — U U	— —
فَعَلَاتِن	فَعَلَاتِن	فَع لُن (فَعِلُن)

اختیارات وزنی:
۱- آوردن فاعِلَاتِن به جای فَعَلَاتِن در رکن اولِ مصراع اول.
۲- بلند حساب کردن هجای کشیده پایان هر دو مصراع.
۳- ابدال: تبدیل دو هجای کوتاه «د چ» به یک هجای بلند در رکن آخرِ مصراع اول.

۴- الف) دی گر د | لِم ه وا ی | س ر و دن ن | امی کُ نَد

— — U —	— U — U	— — U —
تَن ها ب	ها ن ی د	ل ما دَر گ لوش گسْت
— — U —	— — U —	— U —
وزن بیت ← مَفْعُولُ فَاعِلَاتِ مَفَاعِلُ فَاعِلُن		

اختیار زبانی: بلند تلفظ کردن مصوت کوتاه (کسره اضافه) در هجای ششمِ مصراع دوم. اختیار وزنی: بلند حساب کردن هجای کشیده پایانِ مصراع دوم.

اختیار زبانی: بلند تلفظ کردن مصوت کوتاه (کسره اضافه)
در هجای ششمِ مصراع دوم.
اختیارات وزنی: بلند حساب کردن هجای کوتاه پایان
مصراع اول.

مَن بَ زَ با	نِ عَشِ كِ خُدْ	مِ دَ هَ مَتْ	سَ لَامُ تْ
— U —	— U — U —	— U U —	— U — U —
بِرَسَ رِ ءِ	تِ شِ دِ لَمْ	هَمَّ جُ زَ با	نِ مِ رِ وِ
— U U —	— U — U —	— U U —	— U — U —
مُفَعِّلِنَ	مَفَاعِلِنَ	مُفْتَعِّلِنَ	مَفَاعِلِنَ

اختیار زبانی: حذف همزه در هجای هفتمِ مصراع اول.
اختیارات وزنی: ۱- بلند حساب کردن هجای کشیده پایان هر
دو مصراع. ۲- ابدال: تبدیل دو هجای کوتاه «رِ شِ» به یک
هجای بلند در رکن آخرِ مصراع اول.

دِ لَمْ شِ كَسِ	تِ رَزِ شِ	شِ هَا يِ شَهْ	رِ شِ مَاسْتِ
— U — U —	— — U U —	— U — U —	— — — —
شِ كَسِ تِ با	دِ كَا سِ كَيْلِ	جُ نِ مَارِ	مِ خَاسْتِ
— U — U —	— — U U —	— U — U —	— — — —
مَفَاعِلِنَ	فَعْلَاتِنَ	مَفَاعِلِنَ	فَع لُنَ (فَعْلِنَ)

اختیار زبانی: ۱- حذف همزه در هجای سیزدهمِ مصراع اول و
هجای سومِ مصراع دوم. ۲- بلند تلفظ کردن مصوت کوتاه
(کسره اضافه) در هجای هشتمِ مصراع اول.
اختیار وزنی: آوردن فاعلاتن به جای فَعْلَاتِنَ در رکن اولِ
مصراع دوم

مَن نَ دَا نَمْ	بِ نِ گَا هِ	تُ جِ رَا زِ	سَتِ نَ هَا
— — U —	— U — U —	— — U U —	— U U —
كِمَ نَا مِ رَا	زِ تِ وَا هِ دِ	ذِ نِ كُفِ تِنِ	نَ تِ وَا
— — — —	— — U U —	— — U U —	— U U —
فَاعِلَاتِنَ (فَعْلَاتِنَ)	فَعْلَاتِنَ	فَعْلَاتِنَ	فَعْلِنَ

خودارزیابی درس نهم، ص ۹۲

- الف) واژه «شیرین» ایهام دارد. معنی اول: طعم شیرین، معنی دوم: معشوقه فرهاد.
- ب) واژه «افتاده» ایهام دارد. معنی اول: قرار گرفته بر روی زمین، معنی دوم: متواضع، فروتن. واژه «مهر» ایهام تناسب دارد. معنی اول: محبت، معنی دوم: خورشید که با واژه های عیوق و آفتاب تناسب دارد.
- پ) واژه «باقی» ایهام تناسب دارد. معنی اول: باقی مانده، بقیه، معنی دوم: جاودان که با فانی تضاد و تناسب دارد.
- ت) واژه «نگران» ایهام دارد. معنی اول: مضطرب، آشفته، معنی دوم: در حال نگرستن.
- ۲- الف) اغراق در توصیف لطافت بدن یار که حتی برگ گل نیز به بدنش آزار می رساند.
- ب) اغراق در داشتن توان جسمی برای بلند کردن هزار من سنگ؛ ولی، از نظر روحی انتقادپذیر نبودن.

اختیارات وزنی:

- ۱- بلند حساب کردن هجای کشیده در پایان هر دو مصراع.
- ۲- ابدال، تبدیل دو هجای کوتاه (تِ شِ) به یک هجای بلند در رکن سومِ مصراع اول. (مُسْتَفْعِلُ به مَفْعُولِنَ)

ءِ زِ خُونُ كُ	لُ شُ كُو فِ	تَا بُو تِ شِ	هَيْدِ
— U U —	— U — U —	— — — —	— — — —
بِرِ مَوْجِ بُو	لُنِ دِ دَسِ تِ	هَا رِنِ گِيْلِ	بُوْدِ
— U U —	— U — U —	— — — —	— — — —
مُسْتَفْعِلُ	فَاعِلَاتِ	مَفْعُولِنَ (مُسْتَفْعِلُ)	فَع

(پایه های آوایی بیت بالا، به صورت (مَفْعُولُ مَفَاعِلُ مَفَاعِلُ فَعْلُ) نیز قابل جداسازی است).
ب) توصیف شکوهمندی تشییع پیکر شهدا بر روی دستان مردم به خاطر مقام والای ایشان و بیان احترام مردم به شهدا.

کارگاه فصل سوم، ص ۹۳

- اختیارات وزنی:
- ۱- آوردن فاعلاتن به جای فَعْلَاتِنَ در رکن اول.
 - ۲- ابدال: تبدیل دو هجای کوتاه «قِ دِ» به یک هجای بلند در رکن آخرِ مصراع اول.

هَرِ جِ دَا رِ	ءِ گَرِ بِ عِشِ	قِ دِ هِ	
— — U —	— U — U —	— — — —	
كَا فِ رَمِ گَرِ جِ	وِ زِ يَا هِ	بِی نِی	
— — U —	— U — U —	— — — —	
فَاعِلَاتِنَ	مَفَاعِلِنَ	فَع لُنَ (فَعْلِنَ)	

ب) مَن دَا نِسْ	تَم زَو وُلْ	ک ت بی مه	ر و فای
— — U —	— — U U	— — U U	— — U U
عَه د نَا بَسْ	تَن زَاهِرْ بَه	ک ب بِن دِی	ی ن پَا یِی
— — U —	— — U U	— — U U	— — U U
فَاعِلَاتْنْ	فَعْلَاتْنْ	فَعْلَاتْنْ	فَعْلَاتْنْ

اختیار وزنی: آوردن فاعلاتن به جای فعلاتن در رکن اول.

پ) مَ رَا بِ سَو	دُفْ رَو رِی	خ ت هَر چِ دَن	دَاهِ بُوَد
— U — U	— — U —	— U — U	— —
نَ بُو دِ دَن	دَاهِ لَا بَلْ	چ رَا غِ تَا	بَاهِ بُوَد
— U — U	— — — —	— U — U	— —
مَفَاعِلْنْ	مَفْعُولْنْ (فَعْلَاتْنْ)	مَفَاعِلْنْ	فَع لُنْ

اختیارات وزنی: ۱- بلند حساب کردن هجای کشیده پایان هر دو مصراع. ۲- ابدال: تبدیل دو هجای کوتاه «دُ ف» به یک هجای بلند در رکن دوم مصراع اول.

ت) نَ مَا نَد تِی	رِی دَر تَر	ک شِ قِ ضَا	ک ف لَک
— U — U	— — — —	— U — U	— U U
سَو یِ دِ لَم	بِ سَ رَن گُش	تِ عَم تِ حَارَم	نَ گُ شُوَد
— U — U	— — — —	— U — U	— U U
مَفَاعِلْنْ (مُفْتَعِلْنْ)	مَفْعُولْنْ (فَعْلَاتْنْ)	مَفَاعِلْنْ	فَعْلُنْ

اختیارات وزنی: ۱- ابدال: تبدیل دو هجای کوتاه «ب س» به یک هجای بلند در رکن دوم مصراع دوم. ۲- قلب «جا به جایی دو هجای کوتاه و بلند در هجاهای اول و دوم» در مصراع دوم. (تبدیل مُفْتَعِلْنْ به مَفَاعِلْنْ) ۳- بلند حساب کردن هجای کشیده در آخر هر دو مصراع.

ث) هَ مِ دَر خُر	دِ رَا یِ قِی	مَ تِ خِیْش	
— U — U	— U — U	— — — —	
عَز تِ خَا هَن	دُ مَن تِ رَا	خَا هَم	
— U — U	— U — U	— — — —	
فَاعِلَاتْنْ (فَعْلَاتْنْ)	مَفَاعِلْنْ	فَع لُنْ (فَعْلُنْ)	

اختیارات وزنی: ۱- ابدال: تبدیل دو هجای کوتاه «م ت» به یک هجای بلند در رکن آخر مصراع اول. ۲- بلند حساب کردن هجای کشیده در آخر مصراع اول. ۳- آوردن فاعلاتن به جای فعلاتن در رکن اول.

ج) عِی بِی خَ بَر	بِ کُو شِ کِ	صَا حِبْ خَ بَر	شِ وِی
— U — —	— U — —	— U — U	— U — —
تَا رَا هَ رَو	نَ بَا شِی	کِی رَا هَ بَر	شِ وِی
— U — —	— — U —	— U — —	— U — —
مُسْتَفْعِلْنْ	فَعْوَلْنْ (مَفَاعِلْ)	مُسْتَفْعِلْنْ	فَعْلْ

اختیارات وزنی:

۱- ابدال: تبدیل دو هجای کوتاه «ش ک» به یک هجای بلند. (مَفَاعِلْ به فَعْوَلْنْ)

۲- الف) واژه «بوی» ایهام دارد. معنی اول: عطر و رایحه، معنی دوم: امید و آرزو.

ب) واژه «روی» ایهام تناسب دارد. معنی اول: چهره، معنی دوم: نوعی فلز که با واژه های مس و زر تناسب دارد.

پ) اغراق در بیان ماجرای عاشقانه شاعر که با این همه گفتن، تنها یکی از هزاران ماجرا بوده است.

۳- این شعر، از قالب های نو (سپید) شعر ادبیات انقلاب و سروده موسوی گرمارودی است. درون مایه اصلی، طرح اسوه های تاریخی، مذهبی و اندیشه های مذهبی - عرفانی است. این سروده جزء شاخه نخست شعر پس از انقلاب و در توصیف حضرت علی (ع) است. عمده ترین آرایه معنوی شعر تلمیح است که در آن به صورت پی در پی، به وقایع زندگانی امام اول شیعیان اشاره شده است.

خودارزیابی درس دهم، ص ۱۰۳

۱-۱) لغات و ترکیبات امروزی و جدید وارد شعر شده است. ۲- بازبودن دست شاعر برای استفاده از همه واژه ها. ۳- چشمگیر بودن سادگی و روانی زبان شعر و جمله بندی های ساده در شعر معاصر.

۲- به دلیل ضرورت های سیاسی و اجتماعی (بروز انقلاب اسلامی و جنگ بین ایران و عراق) روح حماسه و عرفان در شعر این دوره بسیار آشکار است. در حماسه به دلیل رخدادهای سیاسی آن دوره، بُعد زمینی بر بُعد اساطیری غلبه دارد و در عرفان نیز بُعد آسمانی

به دلیل رواج ارزش های اسلامی و معنوی غلبه می یابد. نتیجه تلفیق این دو بینش را در قالب جدیدی از شعر انقلاب به عنوان غزل حماسی (غزل - حماسه) انقلاب می توان دید.

۳-۱) راه یافتن واژه های اروپایی به زبان فارسی در نثر این دوره. ۲- کاسته شدن واژه های عربی نسبت به دوره های گذشته ۳- وارد شدن بسیاری از واژه ها، کنایات و اصطلاحات عامیانه در نثر داستانی این دوره. ۴- نثر داستانی در این دوره بسیار تحت تأثیر گفتار و محاورهٔ اقشار اجتماعی ایران است. ۵- حذف بسیاری از افعال، به هم ریختن ساختار نحوی جمله ها و فراوانی کوتاهی جملات و فعل ها در کلام. ۴- الف) قلمرو زبانی: ترکیب سازی های شاعر مثل: معنی دریا شدن، جرأت فراداشدن، برزخ کبود، اجازهٔ زیباشدن، عمیق زمین، خاک بی بهار و ... این ویژگی نتیجهٔ روی آوردن شعرا به مفاهیم انتزاعی، معنوی، عرفانی و ارزشی است. بیشتر واژگان به کاررفته در این شعر، فارسی است. از جمله واژگان عربی در آن می توان به «میل، عمیق، جرأت و اجازه» اشاره کرد. شاعر کمتر تمایل به بهره گیری از واژگان مرکب یا جملات طولانی دارد که این نکته سادگی و شفافیت بیان او را نشان می دهد. واژگان وندی مثل: سوخته، بی بهار و زمینه، در شعر وجود دارد.

قلمرو ادبی: تصویرسازی شاعر به کمک آرایهٔ تشخیص (جاندارپنداری عناصر طبیعی که از ویژگی های بارز شعر هراتی و ناشی از عرفان طبیعت گرایانهٔ اوست). نمونهٔ استعارهٔ مکنیهٔ تشخیص در واژهٔ «شب» که جرأت ندارد و فردا نمی شود. «علف» که اجازهٔ زیبا شدن ندارد. «بهار» که شانه دارد و در عمق زمین گم است. واژهٔ «رود»، استعارهٔ مصرحه از گروه های مختلف مردم، «برزخ کبود» استعارهٔ مصرحه از دوران ستم شاهی و عبارت «دریا شدن» کنایه از اتحاد مردم.

قلمرو فکری: شعر اشاره به ستم و خفقانی دارد که جامعهٔ پیش از انقلاب اسلامی را فراگرفته بود و به مردم فرصت ابراز وجود و عقیده نمی داد. شعر به دلیل ارزشی بودن، سرشار از مفاهیم انتزاعی، از جمله ترس، استبداد، ستم و میل به شکوفایی است. همچنین طرح آسوه های انقلابی (امام خمینی) را در زبانی نمادین می توان در این شعر دید. (مخاطب واژهٔ تو، در بیت نخست امام خمینی است.)

ب) پی شَز تْ ء ا ب مَع نِ ی | د ر ی ا شُ د ن | ا ن د ا ش ت
 شَب م ا ل د ب و د ج ر ء ت | ف ر د ا شُ د ن | ا ن د ا ش ت
 — — — | — — — | — — —
 مُسْتَفْعِلُنْ | مَفَاعِلُ | مُسْتَفْعِلُنْ
 فَعْلُ

(پایه های آوایی شعر به صورت «مَفْعُولُ فَاعِلَاتُ مَفَاعِلُ فَاعِلُنْ» نیز قابل جداسازی است.)
 ۵- این نثر از نمونه های شرح حال نویسی ادبیات معاصر است؛ می توان آن را دارای نوعی سبک فردی، که از ویژگی های رایج نثر معاصر است؛ یعنی، نام نویسنده اش (زرین کوب) نامید. جملات آن کوتاه، صریح، توصیفی و عینی است. (به توصیف ساده زیستی مولانا پرداخته است). لحنی صمیمی؛ اما، جذی دارد. زبان آن فاخر و از عبارات عامیانه دور است. نثر آن ساده است؛ زیرا، سجع - پردازی، بهره گیری از واژگان دشوار و هماهنگ، عبارات عربی و دیگر ویژگی های نثر مصنوع و فنی در آن دیده نمی شود.

خودارزیابی درس یازدهم، ص ۱۰۹،

۱-	پایه های آوایی	هست ت شَب یك	شَب دَم كَر	د و خاك
هست شَب یك شَب دَم كرده و خاك	نشانه های هجایی	— — U —	— — U U	— U U
	وزن	فَاعِلَاتُنْ	فَعْلَاتُنْ	فَعْلُنْ
رنگ رخ باخته است	پایه های آوایی	رَن گِ رُخْ با	خ تِ ءَسْت	
	نشانه های هجایی	— — U —	— U U	
	وزن	فَاعِلَاتُنْ	فَعْلُنْ	
باد، نوباوهٔ ابر، از بر کوه	پایه های آوایی	با د نُو با	و ی ءَب رَز	ب ر كوه
	نشانه های هجایی	— — U —	— — U U	— U U
	وزن	فَاعِلَاتُنْ	فَعْلَاتُنْ	فَعْلُنْ
سوی من تاخته است	پایه های آوایی	سوی مَن تا	خ تِ ءَسْت	
	نشانه های هجایی	— — U —	— U U	
	وزن	فَاعِلَاتُنْ	فَعْلُنْ	

۲-	پایه های آوایی	م ی ا ن مَش	ر ق مَع رِب	ن د ا ی مُخ	ت ص رِیست
میان مشرق و مغرب ندای مختصریست	نشانه های هجایی	— U — U	— — U U	— U — U	— —
	وزن	مَفَاعِلُنْ	فَعَلَاتُنْ	مَفَاعِلُنْ	فَع لُنْ (فَعِلُنْ)
که گاه، می گوید	پایه های آوایی	کِ گاه می	گو ید		
	نشانه های هجایی	— U — U	— —		
	وزن	مَفَاعِلُنْ	فَع لُنْ		
من از ستاره دنباله دار می ترسم	پایه های آوایی	م نَز سِ تا	رِ ی دُنْ با	لِ د ا ر می	تَر سَم
	نشانه های هجایی	— U — U	— — U U	— U — U	— —
	وزن	مَفَاعِلُنْ	فَعَلَاتُنْ	مَفَاعِلُنْ	فَع لُنْ
که از کرانه مشرق طلوع خواهد کرد	پایه های آوایی	کِ عَز کَ را	نِ ی مَش رِق	طُ لوع خا	هد کرد
	نشانه های هجایی	— U — U	— — U U	— U — U	— —
	وزن	مَفَاعِلُنْ	فَعَلَاتُنْ	مَفَاعِلُنْ	فَع لُنْ

اختیارات وزنی: ۱- ابدال در رکن پایانی مصراع اول (تبدیل فَعِلُنْ به فَع لُنْ) ۲- بلند حساب کردن هجای کشیده در پایان مصراع اول و چهارم. اختیار زبانی: حذف همزه در هجای دوم مصراع سوم.

۳-

چون درختی در صمیم سرد و بی آبر زمستانی	پایه های آوایی	چُن د رَخ تی	دَر ص می م	سَر دُ بی عَب	ر ز مِس تا	نی
	نشانه های هجایی	— — U —	— U —	— U —	— — U —	—
	وزن	فَاعِلَاتُنْ	فَاعِلَاتُنْ	فَاعِلَاتُنْ	فَاعِلَاتُنْ	فَع
هر چه برگم بود و بارم بود	پایه های آوایی	هَر چ بَر گَم	بُو دُ با رَم	بُود		
	نشانه های هجایی	— — U —	— — U —	—		
	وزن	فَاعِلَاتُنْ	فَاعِلَاتُنْ	فَع		
هر چه از فر بلوغ گرم تابستان و میراث بهارم بود	پایه های آوایی	هَر چ عَز فَر	ر ب لُو غ	گَر م تا پَس	ت ا ن می را	ث ب ها رَم
	نشانه های هجایی	— — U —	— U —	— — U —	— — U —	— — — U —
	وزن	فَاعِلَاتُنْ	فَاعِلَاتُنْ	فَاعِلَاتُنْ	فَاعِلَاتُنْ	فَاعِلَاتُنْ
هر چه یاد و یادگارم بود	پایه های آوایی	هَر چ یَا دُ	یَا دِ گَا رَم	بُود		
	نشانه های هجایی	— U —	— — U —	—		
	وزن	فَاعِلَاتُنْ	فَاعِلَاتُنْ	فَع		
ریخته است	پایه های آوایی	رِ ی خ تَسْت				
	نشانه های هجایی	— U —				
	وزن	فَاعِلَا				

* این شعرا از اخوان ثالث، در قالب نیمایی سروده شده است و تعداد هجاهای مصراع ها با هم برابر نیست. تفاوت این شعر با قالب های سنتی، علاوه بر نابرابری هجاها و کوتاهی و بلندی مصراع ها، داشتن بیش از چهار رکن در بعضی مصراع ها و گاهی فقط یک رکن.

۴- الف) این شعر در قالب نیمایی سروده شده است. وزن و آهنگ عروضی دارد. طول مصراع ها با هم برابر نیست.

ب) این شعر در قالب سنتی مستزاد سروده شده است. وزن و آهنگ عروضی دارد. تعداد هجاهای مصراع ها با هم برابر است. وزن عروضی مصراع ها یکسان است؛ اما در جلوی هر مصراع واژه یا واژه هایی افزوده شده است که از لحاظ معنایی شعر را کامل می کند.

۵- الف) چُن می رَ وی | بی مَن مَ رو | بی جا نِ جا م | بی تَن مَ رو
 وَز چَش مَ مَن | بی رُو مَ شو | بی شُع لِ ی | تا با نِ مَن
 — U — — | — U — — | — U — — | — U — —
 مُسْتَفْعِلُن | مُسْتَفْعِلُن | مُسْتَفْعِلُن | مُسْتَفْعِلُن
 بحر رَجَز مَثَمَن سالم

ب) تَ عَز هر دَر | کِ با زا بی | بَ دیرِ خو بی | یُ زی با بی
 دَ ری با شَد | کِ عَز رَح مَت | بَ رو یِ خَل | قِ بَگِ شای بی
 — U — — | — U — — | — U — — | — U — —
 مُفَاعِلِین | مُفَاعِلِین | مُفَاعِلِین | مُفَاعِلِین
 بحر هَزَج مَثَمَن سالم

خودارزیابی درس دوازدهم، ص ۱۱۶

۱- بیت اول: شاعر معتقد است عاشقان از سختی راه هراسی ندارند، همان گونه که آب دریا به مذاق دریا خوش می آید و از آن هراسی ندارد.

بیت دوم: همان طور که خوشی امروز بدون فکر کردن به فردا خوشایند است؛ فکر روز شنبه که شروع کار و تحصیل است جمعه را برای کودکان تلخ می کند.

بیت سوم: بی نیازی به مردم در نهایت نیاز به آن ها خوشایند است؛ همان طور که مُردن از تشنگی بر لب دریا (حفظ عزت نفس).
 بیت چهارم و پنجم، اسلوب معادله ندارد.

بیت ششم: انسان های سرکش خیلی زود به مکافات عملشان می رسند مثل شعله که خیلی زود در خاکستر خودش فرو می ریزد.
 بیت هفتم: نقص انسان با سخن گفتن آشکار می شود مثل رسوایی پسته در بسته بدون مغز که باز شود.

بیت هشتم: ستم روزگار بیشتر به انسان های آزاده می رسد، همان گونه که بلاها ابتدا بر سر انسان عاقبت اندیش فرو می ریزد.
 بیت نهم: ملامت دیگران باعث نمی شود سعدی از عشق دست بکشد؛ مثل سیاهی پوست حبشی (سیاه پوست) که هیچ گاه از او جدا نمی شود.

۲- به ترتیب مثال ها: چشاندن لباس (ترکیب حواس چشایی و لامسه)، نجوای نمناک (ترکیب حواس شنوایی و لامسه)، شعر تر شیرین (ترکیب حواس شنوایی، لامسه، چشایی)، تلخ شنیدن (ترکیب حواس چشایی و شنوایی)، بو می شنوم (ترکیب حواس چشایی، شنوایی)، رنگ می شنوم (ترکیب حواس بینایی و شنوایی)، خط محکم تر و بامزه تر (ترکیب حواس بینایی، لامسه، چشایی).

۳- بیت اول: علت رویدن گل ها از خاک، زیبارویانی هستند که مُرده اند و اکنون در خاک خفته اند.

بیت سوم: علت چشمک زدن (درخشیدن ستاره ها) ناز و کرشمه ای است که معشوق در کار آسمان و موجودات آسمانی روا داشته است.

بیت پنجم: علت قوز (خمیدگی پشت) پیرها، خم شدن ایشان، برای یافتن ایام جوانی در خاک است.

کارگاه تحلیل فصل چهارم ص ۱۱۸

۱-

و صدای باد هر دم دل گزاتر	پایه های آوایی	و صِ دا یِ	با د هر دم	دل گَ زا تر
نشانه های هجایی	— U —	— U —	— U —	— U —
وزن	فاعِلَاتُن	فاعِلَاتُن	فاعِلَاتُن	فاعِلَاتُن
در صدای باد، بانگ او رهاتر	پایه های آوایی	در صِ دا یِ	با د بارِ گِ	او رَ ها تر
نشانه های هجایی	— U —	— U —	— U —	— U —
وزن	فاعِلَاتُن	فاعِلَاتُن	فاعِلَاتُن	فاعِلَاتُن

از میان آب های دور و نزدیک	پایه های آوایی	عَ ز مِ ي ا ن	ء ا ب ه ا ی	دو رُ نَز دیک
نشانه های هجایی	U _ _ U	ک	U _ U	U _ _ U
وزن	فاعِلَاتُنْ	فاعِلَاتُنْ	فاعِلَاتُنْ	فاعِلَاتُنْ
باز در گوش این نداها	پایه های آوایی	ب ا ز دَر گو	شِی نِ د ا ها	
نشانه های هجایی	U _ _ U	U _ _ U	U _ _ U	
وزن	فاعِلَاتُنْ	فاعِلَاتُنْ	فاعِلَاتُنْ	
آی آدم ها	پایه های آوایی	ء ا ی ء ا د م	ها	
نشانه های هجایی	U _ _ U	U _ _ U	U _ _ U	
وزن	فاعِلَاتُنْ	فاعِلَاتُنْ	فاعِلَاتُنْ	فَع

شعر در قالب نیمایی سروده شده است. به دلیل کوتاهی و بلندی مصراع ها، تعداد هجاها و پایه های آوایی مصراع ها با هم برابر نیست. بر خلاف شعر سنتی که در آن طول مصراع ها با هم برابر است. اختیار زبانی بلند تلفظ کردن مصوت کوتاه در هجاهای چهارم مصراع های اول، دوم، سوم و هجاهای هشتم مصراع دوم و سوم وجود دارد. اختیار وزنی بلند حساب کردن هجای کشیده در پایان مصراع سوم، آوردن فاعلاتن به جای فَعلاتن در رکن اول مصراع ها.

۲-	پایه های آوایی	ء م ا ن ب و ی	ء م ا ن ر ن گ	همان رنگ و همان بوی
نشانه های هجایی	U _ _ U	U _ _ U	U _ _ U	
وزن	مفاعیلُ	مفاعیلُ	مفاعی	
همان برگ و همان بار	پایه های آوایی	ء م ا ن ب ر گ	ء م ا ن ب ا ر	
نشانه های هجایی	U _ _ U	U _ _ U	U _ _ U	
وزن	مفاعیلُ	مفاعیلُ	مفاعی	
همان خنده خاموش در او	پایه های آوایی	ء م ا ن خ ن د	ء م ا ن ب س ی ر ا ز	
نشانه های هجایی	U _ _ U	U _ _ U	U _ _ U	
وزن	مفاعیلُ	مفاعیلُ	مفاعیلُ	
همان شرم و همان ناز	پایه های آوایی	ء م ا ن ش ر م	ء م ا ن ن ا ز	
نشانه های هجایی	U _ _ U	U _ _ U	U _ _ U	
وزن	مفاعیلُ	مفاعیلُ	مفاعی	

۳-	پایه های آوایی	ق ا ی ق ی خ ا	ه م س ا خ ت	قایی خواهیم ساخت
نشانه های هجایی	U _ _ U	U _ _ U	U _ _ U	
وزن	فاعِلَاتُنْ	فاعِلَاتُنْ	فَع لُنْ	
خواهم انداخت به آب	پایه های آوایی	خ ا ء م ن د ا	خ ت د ر ا ب	
نشانه های هجایی	U _ _ U	U _ _ U	U _ _ U	
وزن	فاعِلَاتُنْ	فاعِلَاتُنْ	فَع لُنْ	
دور خواهیم شد از این خاک	پایه های آوایی	د و ر خ ا ه م	کِ غ ر ی ب	
نشانه های هجایی	U _ _ U	U _ _ U	U _ _ U	
وزن	فاعِلَاتُنْ	فاعِلَاتُنْ	فَع لُنْ	
که در آن هیچ کسی نیست که	پایه های آوایی	ک د ر ا ه ر ه ی	س ت ک د ر ب ی	
نشانه های هجایی	U _ _ U	U _ _ U	U _ _ U	
وزن	فاعِلَاتُنْ	فاعِلَاتُنْ	فَع لُنْ	
در بیشه عشق	پایه های آوایی	چ ک س ی ن ی	ش ی عِ ش ق	
نشانه های هجایی	U _ _ U	U _ _ U	U _ _ U	
وزن	فاعِلَاتُنْ	فاعِلَاتُنْ	فَع لُنْ	

پایه های آوایی	قه ر ما ناره	را بی دا	ر ک ند
نشانه های هجایی	— U —	— — —	— U U
وزن	فاعِلَاتُنْ	مَفْعُولُنْ	فَعِلُنْ

اختیار وزنی: ۱- آوردن فاعِلَاتُنْ به جای فَعِلَاتُنْ در رکن اول مصراع چهارم. ۲- بلند حساب کردن هجای کشیده در پایان مصراع های اول، دوم، سوم و چهارم. ۳- تبدیل دو هجای کوتاه به یک هجای بلند در رکن دوم مصراع پنجم. (ابدال فَعِلَاتُنْ به مَفْعُولُنْ)

اختیار زبانی: حذف همزه در هجای سوم مصراع دوم، هجای هفتم مصراع سوم، هجای سوم مصراع چهارم.

۴- این شعر در قالب سنتی مستزاد سروده شده است. تعداد هجاهای مصراع ها با هم برابر است. آهنگ و وزن عروضی مصراع ها یکسان است؛ اما، در جلوی هر مصراع واژه یا واژه هایی افزوده شده است که از لحاظ معنایی شعر را کامل می کند. تمامی شعر بر وزن «مَفْعُولُ مَفَاعِيلُ مَفَاعِيلُ مَفَاعِي + مَفْعُولُ مَفَاعِي» است.

۵- الف) قالب شعر «رباعی» است که در توصیف عظمت مقام شهیدان، ارزش های انقلابی و رُخدادهای دفاع مقدس است. (ب) در حوزه علم بیان: آغوش سحر، خجل بودن مهتاب و همسایه خورسید با شهدا = استعاره مکنیه تشخیص.

در حوزه علم بدیع: ۱- اغراق در بالا بردن مقام شهید و همسایگی با خورشید. ۲- واج آرایی صامت «ر» در بیت نخست.

۶- باباطاهر همدانی

۷- الف) عی مَس تِ شَبْ	رو کی س تی	ءا یا م ه	مَن نی س تی
گر نی س تی	پس چی س تی	ئی هم د م	تَن ها ی دِل
— U — —	— U — —	— U — —	— U — —
مَسْتَفْعِلُنْ	مَسْتَفْعِلُنْ	مَسْتَفْعِلُنْ	مَسْتَفْعِلُنْ

بِحَرِّ رَجَزِ مَثَمَنٍ سَالِمٍ ←

ب) پُ رَزْ مَثْ	نَ وی ها	ی رن دا	نِ ءَسْت
شَبْ شِعْ	رِ عِرْ فَا	نِ ی چَشْ	م تْ
— U — —	— U — —	— U — —	— U — —
فَعُولُنْ	فَعُولُنْ	فَعُولُنْ	فَعُلْ

بِحَرِّ مَتَقَارِبِ مَثَمَنٍ مَحذُوفٍ ←

پ) هَر دِ مَزْ سَرْ	گَش تِ گِی چُنْ	گَر دِ مِی پی	چَم بِ خُدْ
هَم رَ هَا رَ رَفْ	تَن دُ مَن تَنْ	هَا بِ صَحْ رَا	مَالِ دِ ءَمْ
— U — —	— U — —	— U — —	— U — —
فَاعِلَاتُنْ	فَاعِلَاتُنْ	فَاعِلَاتُنْ	فَاعِلَا

بِحَرِّ رَمَلِ مَثَمَنٍ مَحذُوفٍ ←

ت) بِ پَا یَا نَا	مَ دِیْرَ دَف تَرْ	حِ کَا یَتِ هَمْ	چِ نَا لَ با قِیْسْتِ
بِ صَد دَف تَرْ	نَ شَا یَدِ گُفْ	تِ حَس بِلْ حَا	لِ مَش تَا قِی
— U — —	— U — —	— U — —	— U — —
مَفَاعِلِیْنْ	مَفَاعِلِیْنْ	مَفَاعِلِیْنْ	مَفَاعِلِیْنْ

بِحَرِّ هَزَجِ مَثَمَنٍ سَالِمٍ ←

۸- متن مربوط به ادبیات معاصر پس از انقلاب اسلامی ایران و درباره دفاع مقدس و آزادگانی است که در اسارت عراقی ها بودند. قلمرو زبانی: زبان نوشته ساده است و واژگان مربوط به ادبیات دفاع مقدس در آن دیده می شود؛ مثل: گلوله، عراقی ها، محافظان مسلح. قلمرو ادبی: قالب متن داستان و جزء شرح حال و خاطره پس از انقلاب اسلامی است که به ارائه گزارشی ادبی از رخدادهای زمان جنگ می پردازد. زاویه دید داستان اول شخص است که این شیوه به واقع نمایی و پذیرش بیشتر گزارش کمک می کند.

قلمرو فکری: این بریده از متن، در توصیف غربت آزادگان و در عین حال، امید آنان به رهایی است و نشانه های آن در عبارات «این تشابه مرا دلتنگ می کرد. مشامان را پُرکنیم از بوی تازه علف و گوش هایمان را از صدای گنجشک های آزاد آسمان.» دیده می شود.